

Gradiva

vilhelm jensen

najpniličniji uz pokret mlade devojke ili, da upotrebimo savremeniji izraz, mlade dame, jer ona sigurno nije poticala iz nižih staleža, već verovatno iz otmene kuće, u svakom slučaju iz nekog *honesto loco ortus*. Možda je, kao što njen izgled kazuje, bila kći patrikijskog edila koji vrši svoje dužnosti u službi Cenere i da je baš sad na putu prema hramu Boginje, nekim poslom.

Ali, mladi arheolog ne uspeva da je zamisli usred Rima, u tom velikom gradu punom vreve. To držanje, taj mimi i tihi hod, pre bi trebalo da pripadaju, ne tom komešanju mnoštva, gde niko ni na koga ne svrće pažnju, već malom selu gde bi je svi poznavali i u kojem bi se svako zaustavio da kaže svom saputniku: »To je Gradiva (tu nije mogao da stavi njeno pravo ime), kći... Od svih devojaka u našem mestu ona ima najlepši korak.«

Te reči mu se uvrtneše u glavu kao da ih stvarno beše čuo i on od pretpostavke napravi skoro ubeđenje. Još kad je putovao u Italiju, beše ostao nekoliko nedelja u Pompeji da bi tu proučavao ruševine i, po povratku u Nemačku, jednog dana mu se od jednom učini da je ta žena predstavljena na reljefu koračala preko gaza od kamena, koji je tu postavljen naročito za pešake. On je omogućavao, za kišna vremena, suv prelaz ne ometajući prolaz točkovima kola. On ju je video kako prebacuje jedno od svojih stopala preko raspona koji je delio dva kamena, dok je drugo pristalo za prvim. U isto vreme, dok je posmatrao tu ženu u hodu, sve što ju je okružavalo, izblzila ili izdalleka, oživljavalo je i kravilo se u stvarnosti pred njegovom uobraziljom. Zahvaljujući njegovom poznavanju antike, ta žena dočara mu pogled na dugu ulicu koja se pružala između dva reda kuća gde su se mešala mnogobrojna zdanja hramova i pontikusa. Trgovine i zanatlije pokazivale su *tabernae*, *officine*, *cauponiae*, dućane, radionice i krčme. Pekani su izlagali svoje pecivo, glinene amfore ugrađene u mermerne stolove nudile su svakojake stvari za upotrebu u domaćinstvu i kuhinji; na uglu ulice, žena koja je sedela nudila je mušterijama voće i povrće iz kotanica. Ona je bila podigla jednu ljusku od pola funte velikog oraha da bi privukla kupce, pokazujući da je jezgro tog voća sveže i besprekorno. Svud, gdegod bi se pogled zaustavio, ukazivale bi se žive boje; toplo obojeni zidovi, stubovi žutih i crvenih kapitola, blistavih i raskošnih preliha pod sjajem južnog sunca. Malo dalje, na izdignutom isoklu, dizala se statua blještave beline, koja je kroz izmaglicu od sparine, od koje je podrhtavala jarom, izgledala kao da posmatra Vezuv koji još nije imao oblik mrke i usamljene kuje, kao danas, već je bio do svog oštrog i ogoljenog vrha pokriiven bujnim zelenilom. Na ulici nije bilo niko, osim nekoliko mladića koji su tražili hlad. Letnja pripeka juga zaustavila je u podne saobraćaj koji je u dugim časovima tako živ. Usred svega toga koračala je Gradiva preko razmaknutog kamenja, a ispred nje su bežali zeleno-žuti gušteri.

Tako je sve to oživelo pred očima Norberta Hanolda; međutim, iz svakodnevnog posmatranja tog lica izrodilo se u njemu još i jedna druga pretpostavka. Opšti oblik tih crta izgledao mu je sve više i više da nije rimske ili latinske rase, već grčke. I, malo po malo, on postajao sve sigurniji u njeno helensko poreklo. Drevna grčka kolonizacija juga Italije davala mu je niz dovoljnih motiva i on je iz toga izvlačio novi niz prijetnih pretpostavki. Mlada *domina* je možda u kući govorila grčki i bila odgojena u ohranjenju u grčkom duhu. I njeno lice, pažljivo preispitavano, potvrđivalo je to, jer se ispod te skromnosti nesumnjivo očitavala razbionost i fina produhovljenost.

Ta nagađanja i otkrića nisu, ipak, mogla biti dovoljno kao pobuda za realno interesovanje arheologa za tu statuetu i Norbert uvide da ga sasvim druga stvar, po strani od nauke, podstiče da se tako često bavi njome. Za njega je bila reč o tome da done se knitički sud: da li je umetnik pokret koračanja Gradive prikazao verno životu.

Ali on ne uspeva da to pitanje istera na čistinu, a njegova bogata zbirka dela iz stotine nije mu bila (po tom pitanju) ni od kakve pomoći. Činilo mu se da je gotovo okomit položaj desnog stopala preuveličan. Svaki put kad je on sam pokušavao da izvede ogled, stopalo, koje je u pokretu ostajalo pozadi, nalazilo se u manje uspravnom položaju; da izrazimo to matematički: u kratkom času dok se stopalo zaustavljalo, njegovo je s tlom zaklapalo tek pola pravog ugla, što je bilo prirodnije i svojstvenije mehanizmu hodanja. Jedanput, čak, iskonisti prisustvo jednog mladog anatoma, svog prijatelja, da ga priupita, ali i ovaj se pokaza nedoraslim da to do kraja razreši, pošto nikada nije poduzimao posmatranja u tom smislu. Ogled je bio ponovljen i njegov prijatelj dođe do istog rezultata, ali on dodade da ne bi umeo da kaže da li se ženski hod razlikuje od muškog, i pitanje ostade otvoreno.

Uprkos tome, ova raspravljanja nisu ostala, bez ploda, ona su dovela Norberta Hanolda doista do mečega što mu još nije bilo palo na um: da se odluči na istraživanje prema životu, da bi stvar izveo na čistinu. Ali, to ga je prisiljavalo na postupake koji su mu bili potpuno strani. Ženski rod je do tada za njega bio samo pojam od mramora ili bronz, dok svojim suvremenici nije poklanjao ni najmanju pažnju. No, njegova žed za saznanjem ga je podstakla na takav učenjački žar da se odade tom posebnom posmatranju koje mu se činilo neophodnim. Brojne teškoće su mu pravile i smetnje u gužvi velikog grada i nisu mu ostavljale nade u rezultat, sem u slučaju ako ide ulicom ikad ona nije prepuna. Pa li tu, u većini slučajeva, od drugih haljina hod se nije raspoznavao, utoliko pre što su samo služavke nosile kratke suknje i što je gruba obuća, koju je većina od njih imala, sprečavala da ih uzme u obzir za rešavanje ovog problema. Međutim, on postojano nastavi svoje istraživanje i po lepom i po kišnom vremenu. Pnimeti da mu ovo poslednje više pogoduje, jer je primoravalo dame da podižu krajeve svojih sukanja. Način na koji je zagledao njihova stopala morao je sigurno da kosne meke dame, ponekad ljutiti izgled meke od onih koje je zagledao pokazivao je da je njegovo ponašanje shvaćeno kao drskost i prostaštvo, a ponekad opet, pošto je Norbert bio mlad čovek dosta zavodljiva izgleda, u ponekim očima se čitala neka vrsta ohrabrenja; ali ni za jedno ni za drugo on nije imao nikakvog razumevanja. Malo po malo i njegova upornost bila je nagrađena. Priakupio je znatan broj zapažanja i našao između njih brojne razlike. Većina žena je vukla svoja stopala skoro po tlu, a malo ih je bilo koje su ih podizale koso u graciozniji položaj. Ali nijedna od njih nimalo nije Gradive, što ga ispunilo zadovoljstvom; nij se, dakle, prevario u ispitivanju reljefa s arheološkog gledišta. Ipak, istraživanja su ga srdila, jer je nalazio da je vertikalni položaj zaustavljenog stopala lep i žalio je što je to samo delo mašte i volje vajara i što nije odgovaralo stvarnosti života.

Uskoro posle toga, kad su njegova istraživanja o ženskom stopalu bila privedena takvom zaključku, on usni jedne noći strahotan i mučan san. Stvorio se u staroj Pompeji upravo na dan 24. avgusta 79. godine, istoga dana kada je bila strašna erupcija Vezuva. Nebo se nadivilo nad gradom osuđenim na propast strašnim polkovom dima. Od silnog kuljanja vatre iz kratera, pri žarkocrvenoj svetlosti, mogli su se videti samo poneki predmeti; svi meštani, obuzeti nečuvanim strahom, obezglavljeni su tražili spas u pojedinačnom bežanju kud koji, ili zbljeni u gomilama. Lava i kiša pepela padali su oko Norberta, ali kao što se to događa u snovima, nisu stizali do njega, a isto tako osećao je u vazduhu smrtni zadah, što ga nije sprečavalo da diše.

Stoji na ivici Foruma, pored Jupiterovog hrama, kad iznenada nedaleko od sebe spazi Gradivu. Do tog časa nije ni pomišljao da bi ona mogla biti tu, a sad mu se ta

Priilikom obilaska velikih zbirki rimskih starina, Norbert Hanold otkri jedan reljef koji beše izuzetno privukao njegovu pažnju. Bio je izvanredno zadovoljan što je, po povratku u Nemačku, mogao da mađe njegov odličan gipsani odliv. Od pre nekoliko godina, taj odliv visi okačen na zgodnom mestu u njegovom radnom kabinetu, čiji su zidovi obloženi policama u kojima su poredane knjige; svetlost je padala pravo na reljef, a sunce na zallasku obasjavalo ga je nekoliko časova. Ta skulptura je prikazivala uspravnu ženu u hodu tri puta umanjenu prema njenoj prirodnoj veličini. Bila je mlada, to više nije bilo dete, ali očigledno još ne ni žena, već rimska devica dvadesetih godina. Ni po čemu nije podsećala na tako česte reljefe Venere, Dijane ili nekog drugog božanstva s Olimpa, a još manje na Psihu ili Nimfu. Bilo je u njoj nešto od svakidašnje ljudskosti — izraz nije upotrebljen u nepovoljnom značenju — nešto od današnjeg, u neku ruku, kao da je umetnik, umesto da nabaci crtež na komad papira, ikako bi to danas učinio, izlio od ilovače uzor na ulici, prolazeći pored samog života. Bila je visoka i vitka stasa, kose blago italasaste i skoro sasvim povezane maramom. Pomalo sitno lice nije naročito ptenilo, ali je bilo jasno da mu nije ni stalo do toga. Njegove fine crte izražavale su spokojnu ravnodušnost prema onome što se događa spolja, a oko, koje je gledalo pravo napred, govorilo je o odličnom i netaknutom vidu i mimnoj utonulosti u sebe. Ta mlada dama, koja nije plenila lepom oblikom, imala je nešto što je retko na skulpturama iz stotine: jednostavnu i prirodnu devojačku čar, draž koja kao da je nadahnjivala sam njen život. Ona je, bez sumnje, dolazila od stava u kojem je prikazana. Lako sagnute glave, pridržavala je levom rukom skut svoje bogato naborane haljine koja joj je padala od potiljka do čelauka i koju je podigla tako da su joj se videla stopala u sandalima. Levo stopalo je počivalo napred, na zemlji, dok se desno podiglo od tla za korakom i dodiruje ga još samo vrhovima prstiju, tako da se peta i taban dižu skoro okomito. Taj pokret je izražavao istovremeno čilu lakoću hoda i samopouzdanje, što mu je davalo naročitu draž, mešajući kao neki zaustavljeni let s čvrstim korakom.

Odakle je dolazila i kuda je išla? Doktor Norbert Hanold, docent arheologije, uistinu nije našao ničeg značajnog za svoju nauku u tom reljefu. Nije to bila skulptura iz zlatne epohe, već pre neki žanrovski reljef po rimskom ukusu, i on nije umeo sebi da objasni šta je to privuklo njegovu pažnju; ali, nešto ju je privuklo i on je od prvog trenu ostao pod tim utiskom. Da bi dao ime toj skulpturi, on ju je za sebe sam nazvao Gradiva, »u hodu sjajna«. Taj naziv, koji su stari pesnici namenjivali isključivo Marsu Gradivusu, božanstvu rata koje stupa u boj, izgledao je ipak Norbertu

miaso javi i izgledala mu je sasvim prirodna! Pošto je Gradiva Pompejka, živela je u svom rodnom gradu s njim zajedno, a da on o tome nije imao pojma. On je prepoznade na prvi pogled; reljef koji je imao bio joj je savršeno veran — do najstintijeg detalja, čak i u pogledu hoda koji je on nehotimično nazvao *lente festinans*. Ona je koračala lako i ravnomerno preko gaza od kamenja, idući od Foruma prema Apolonovom svetilištu sa spokojnom memannošću za sve ono što ju je okruživalo, s onom mirnošću koja joj beše svojstvena. Izgledala je kao da ne opaža mišta od sudbine koja se snučila na grad i da je zaneta svojim mislima; tako i on za časak zaboravi na strahom događaj i pri pomisli da će živa stvarnost mlade devojke uskoro iščeznuti, pokušajući da što dublje ureže u svoje pamćenje njenu sliku.

No, odjednom mu sinu da će ona, ako ne ubrza korak i ne sklomi se, postati žrtva sveopšte propasti i silan strah mu izmamiti uzvik upozorenja. Ona ga ču, jer okrenu glavu prema njemu, i tako da on sagleda njeno lice malo sprema, ali ono je polkazivalo potpuno nerazumevanje; ne osvrćući se više, ona produži u istom pravcu. Njeno lice polede kao da je od mramora. Ona produži ka portiku hrama i kad stiže do njega sede između stubova na stepenik i polako položi glavu na njega. Sada je lava padala tako gusto da se složi u sasvim neprozirnu zavesu. Potrčavši prema devojci, on ipak nađe put do mesta gde se ona izgubila iz njegovih očiju i gde je ležala na jednom širokom basamku zaklonjenom krovom od sukljanja. Izgledala je kao da spava, ležeći, ali više nije dišala; sumporna para ju je bila očigledno ugušila.

Otkinut od Vezuva, jedan crveni bljesak titirao je po njenom licu koje je, sklopjenih kapaka, nalikovalo sasvim na lik lepe skulpture. Njene oči nisu bile pomućene ni strahom, ni ma i najmanjim grčem; lizravale su matprirodni mir koji se mirno bez roptanja sa sudbinom nepovratnosti. Ali one uskoro postadoše mejnasnije, jer vetar doneše kišu pepela koji se sleže po njima kao veo od sive koprene, pod kojim uskoro nestadoše poslednji obrisi lica i koji se završi kao snežna oluja u severnim zemljama, zavejavši na kraju celo telo bezobličnim pokrovom. S obe strane su se dizali stubovi Apolonovog hrama, ali grob od sivog pepela, koji je brzo rastao pred njima, uskoro ih zatrpao skoro do pola.

Kad se doktor Norbert Hanold probudio, u ušima su mu još šumeli glasovi Pompejaca i potmulu šum uzburkanih morskkih talasa koji nadolaze i razbijaju se. Zatim se rasani; sunce je bacalo na njegovu postelju blještav pozlaćen mlaz. Bilo je to aprilsko jutro i višestruka bukva velike varoši, povici trgovaca i kloparanje kola dopirali su do sprata na kojem je živio. Uprkos svemu, slika iz sna, sa svim pojedinostima, lebdela je još pred njegovim otvorenim očima u svoj svojoj jasnoći. Bilo mu je potrebno nešto vremena da oslobodi svoja čula otupelosti i da postane svestan da minule noći nije stvarno prisustvovao propasti koja je pre dve hiljade godina zadesila grad u Napuljskom zalivu.

Baš pred oblačenje, kad se bio malo oslobodio te začaranosti, ali nije uspevao da kritičkim rasudivanjem odbaci misao da je Gradiva živela u Pompeji i da je tamo zatrpana 79. godine, njegova prvobitna pretpostavka se promenila, naprosto, u ubeđenje i ovo se nadoveza na ranija. On setno pogleda stari reljef na zidu sobe, koji za njega beše dobio novi značaj. U izvesnoj mjeni, to beše zagrobni spomenik u kojem je umetnik ovekovečio sliku žene koja je izgubila život u tako nežnom dobu. Ali, kad ju je gledao svojim budnim duhom, izraz celog njenog držanja nije ostavljao milakve sumnje: ona je stvarno u kobnoj noći legla da umre u miru sličnom onom koji je polkazala u snu. Prema staroj poslovi, miljenici bogova su oni koje ovi uzimaju sa zemlje u cvetu života.

Norbert je u lakoj jutarnjoj odeći, pošto još nije stavio lažnu kragnu, s papučama na nogama stajao pokraj otvorenog prozo-

ra i gledao napolje. Proleće, koje je najzad sinulo u severnim krajevima, osvajalo je, a u velikom gradu od kamena se okazuje samo lakoćom vazduha i plavetnilom neba, ali jedan vesnik obavestavao je čula, budio potrebu za značnim daljinama, za zelenilom, lišćem, poljskim minisima i pesmom ptica. Njihov odjek dopirao je čak do nje. Žene s turga, na ulici bile su zakitile svoje kolarice poljskim cvećem, a s odškrnutog prozora razlegala se kanarinčeva pesma. Sirotog dečaka ispuni sažaljenje: u jasnom cvrkutu ptice on je slutio žariku želju za slobodom, slobodnim prostorom i daljinama, uprkos njegovog pobeđničkog poja.

Ali, misli mladog arheologa zaustaviše se na tome samo za kratko; njih su odvlačile druge stvari. Tek sad primeti da nije naročito dobro uočio da li je živa Gradiva koračala isto onako kao što je to prikazivao reljef i, u svakom slučaju, drukčije od današnjih žena. To beše čudno, pošto je to bilo u osnovi njegovog naučnog zanimanja za reljef, ali to se objašnjavalo, s druge strane, uzbuđenošću u koju ga je bacila smrtna opasnost koja joj je pretiła.

U tom času nešto neočekivano mu se dogodi i za trenutak nije mogao da uvidi odakle to dolazi. Ali ubrzo prepoznade otkud to. Dole, na ulici, okrenuta leđima, koračala je gipkim korakom neka žena, mlada dama — sudeći po njenom izgledu i odelu. Levom rukom je lako pridržavala skut svoje suknje koja joj je tako dopirala do članaka i njemu se odmah učinilo da se u hodu taban njenog finog stopala, koje je bilo pozadi, uspravljalo za trenutak vertikalno, dodirujući vrškom prstiju površinu tla; bar mu se učinilo da je to tako bilo, jer gledajući odozgo, s velike daljine, nije mogao da bude sasvim siguran.

Odjednom Norbert Hanold izlete na ulicu, ne znajući baš dobro kako je tamo došao. Bio je stradao poput mališana koji se sjuni niz ogradu stepeništa, pa je pojurio između kolica, kola i prolaznika. Ovi su ga zagledali s čuđenjem i poneki dobacivali podsmehljive i podrugljive dosetke. Ni na kraj pameti mu nije padalo da shvati da su bile upućene njemu. On je pogledom tražio mladu ženu i poverovao da je spazio njenu haljinu na dvanaestak koraka, ali je mogao da vidi samo njen gonji deo, a donja polovina i stopala bili su skriveni u gomili koja se tiškala po trotuaru. U tom času, stara gojazna prodavačica povrača povuče ga za ruku, zaustavi ga i reče mu upola se cerekajući: »Ej, mamin sine, da li ste se moćas dobro nakvasili kad tražite krevet na ulici. Bolje bi bilo da se vratite kući i da se pogledate u ogledalo.«

Smeh koji se zaoiri oko njega uveri ga da nije bio u odelu pravljenom za izlasku u javnost i da je nepromišljeno istrčao iz sobe. To ga preplaši, jer je brinuo o svojoj lepoj spoljašnosti i, odustavši od svoje zamišli, ponovo se vrati u stan. Njegova snom zbrkana čula bila su očigledno igračka utvara, jer poslednje što zapazi još beše to da se na dovikivanja i podsmeh u jednom času glava mlade dame okrenu i on priznao da nije opazio neznano lice, nego upravo ono koje je imala Gradiva kad ju je gledao odozgo.

Doktor Norbert Hanold malazio se u tom ugodnom položaju da je, posedujući zamašno bogatstvo, bio potpuni gospodar svojih poslova i stvari i, iako bi mu se nešto dopalo, nije bilo potrebno da to odobrava niko drugi sem njega. U tome je bila velika razlika u odnosu na onog kanarinca koji je mogao samo uzaludno svojim cvrkutom da izrazi prirodnu potrebu da se vine iz kaveza u sunčane daljine, ali on ipak nije bio lišen mekih sličnosti s tom pticom. U stvari, mladi arheolog nije bio rođen u slobodi prirode i nije bio u njoj odnegovan, već je još od rođenja bio zatvoren u rešetkama kaveza, kojima ga je okružila porodična tradicija pod maskom vaspitanja i brige koju su drugi pokazivali prema njemu. Od ranog detinjstva u kući njegovih roditelja niko nije sumnjao da će on, kao sin jedinic profesora univerziteta koji je ostvario otkrića što se tiču stanine,

sačuvati li, ako je moguće, uvećati sjaj očevog imena idući istim putem, i to nasledstvo u poslu izgledalo mu je kao očevičan zadatak za budućnost. Kad, je, nakon smrti roditelja, ostao sam, verno se držao te ideje; posle odlično položenih ispita iz filologije, otišao je na obavezno putovanje u Italiju i tamo se nagladao originala i remek-dela antičkog varjstva od kojeg je do tada video samo reprodukcije. Nigde izvan Rima, Napulja i Firence nije mogao da nađe nešto poučnije od tih zbirki i mogao je da se ponosi što je vreme tog boravka iskristalio na najveću korist svoje nauke. Tek nejasno je slutio da pored tih predmeta, svedoka daleke prošlosti, može postojati i sadašnjost oko njega. Mermer i bronza ne behu za njega mrtve, već jedino žive stvari, one koje su izražavale vrednost i nazlog postojanja ljudskog života. Vratio se u domovinu posve zadovoljan što se udubio u proučavanje, ka novim dostignućima. Ostajao je tako između zidova prekrivenih knjigama bez potrebe za bilo kakvim odnosima s drugim ljudima i, štaviše, izbegavajući ih, kao da su oni predstavljali čisto traćenje vremena, priklanjajući se ponekad najviše, protiv svoje volje, neizbežno kuluku mekih društvenih obaveza na koje su ga prisiljavali stari porodični odnosi njegove kuće. No, znalo se da je on posećivao i takve sedeljke, a da nije ni video, ni čuo šta ga okružuje, da je uvek odlazio odmah posle ručka ili večere, uvek sa nekim izgovorom, ako mu je to bilo moguće, i da se na ulici nikad nije javljao osobi s kojom je sedeo za istim stolom. Naravno, sve to ga nije učinilo omiljenim, naročito među mladim damama, jer ako bi sreo neku od njih, čak ako bi joj, izuzetno, i rekao nekoliko reči, gledao bi je kasnije kao nepoznato strano lice i bez pozdrava.

Pošto je i sama arheologija možda čudna nauka, njeno savezništvo s držanjem Norberta Hanolda stvorilo je zanimljivu mešavinu i nije mu donelo mnogo simpatija drugih, što mu nije pomoglo da uživa u životu, nešto što mladost po običaju traži. Ali, u nekoj dobroj nameni, priroda mu je usadila u krv, kao madoknađu, jednu potpuno nenaučnu ispravku u obliku neobično žive mašte koja se nije nametala samo u snu, nego veoma često i na javi, što u stvari nije naročito predodređivalo njegov duh za ozbiljnu i strogu metodu mišljenja. Ta obdarenost je bila nova dodirna tačka s kanarincom. Kanarinac je zaista bio u zatvoru i nikada nije upoznao mišta drugo sem kletke koja ga je zatvarala, ali on je bar u sebi nosio osećanje da mu nešto nedostaje i tu potrebu za nepoznatim polkazivao je cvrkutanjem. Zato je Norbert Hanold razumeo tu pticu i, kad se vratio u sobu, sažalio se još jednom na nju, ponovo se malaktivši na prozor. U isto vreme, on je bio trunat osećanjem da i njemu nešto nedostaje, mada nije mogao tačno da zamišli šta je to: razmišljanje o ovom pitanju ničemu nije moglo poslužiti; laki prolećni vazduh, sunčevi zraci i mirisavi prostori ispunjavali su mu dah neodređenim osećanjem i navodili ga na poredenje da je i on u rešetkama kaveza. Ali odmah mu pade na pamet, i to ga uteši, da je njegov položaj neuporedivo povoljniji od kanarinčevog, pošto je imao knila koja mišta ne bi moglo da zaustavi da se vine ka slobodi kad bi osetio želju za njom.

O toj ideji moglo se ipak i duže razmišljati. Norbert se trudio oko nje neko vreme, ali je u tome proveo samo da bi se odlučio da krene na put ovog proleća. Namenu sprovede u delo još istog dana. Spakova lagani kofar i, u sumrak, baci poslednji setni pogled na Gradivu koja je, obasjana poslednjim znacima sunca, izgledala kao da korača lakše nego ikada po nevidljivim kamenim kockama, sede u moćni brzi voz za jug. Premda ga je na taj put grunulo jedno neuhvaljivo osećanje, kasnije razmišljanje mu je govorilo da je taj put morao poslužiti u naučne svrhe. Beše se setio da je zaboravio da razreši neka važna pitanja koja su se ticala statua

sačuvanih u Rimu, i on stiže pravo tamo, putujući dan i po bez usputnih zaustavljanja.

Premalo ljudi običava vrlo lepo iskustvo da s proleća, dok je čovek mlad, bogat i samostalan, otputuju iz Nemačke u Italiju, jer čak i oni koji imaju te tri prednosti nisu uvek prijemčivi osećanju za takvu lepotu. Utoliko pre ukoliko te osobe, a to je, na žalost, tako u većini slučajeva, kreću na putovanje udvoje, u dane ili sedmice koji padaju posle njihovog venčanja; oni ne dopuštaju da bilo šta promakne njihovom oku, a da ne izriče svoje oduševljenje brojnim epitetima u superlativu, ali, na kraju krajeva, oni ne donose u svoje boravište ništa više od onoga što bi mogli otkriti, doživeti i uživati ostajući kod kuće. Ti parovi imaju običaj da polete preko venaca Alpa u pravcu suprotnom od onog kojim lete ptice selice.

Za vreme putovanja Norbert Hanold je bio okružen lepršanjem i gugutanjem, kao da se nalazio u pokretnom golubarniku i bi tako, po prvi put u svom životu, prinuđen da pokloni pažnju, okom i uhom, ljudskim stvorenjima oko sebe. Premda su ti ljudi većinom bili Nemci i njegovi sunarodnici, sudeći po jeziku kojim su govorili, iz te činjenice da pripadali istoj rasi njemu se ne javi nikakva gordost, nego je, naprotiv, pre osećao isuprotno, jer on, s razlogom, dotle nije pomišljao da se baví *Homio Sapiensom* — prema Lineovoj klasifikaciji — već samo što je moguće manje. On je prvo posmatrao ženski deo te zoološke vrste. Bilo je to, uostalom, prvi put da je gledao tako izbliza slična stvorenja udružena nagomom spanivanju i nije bio u stanju da zamisli šta je to moglo da dovede do uzajamnog zblizavanja. Razlozi zbog kojih bi žene mogle izabrati takve ljude izgledali su mu nerazumljivi, ali motivi zbog kojih su ljudi učinili svoj izbor među tim ženama učinile mu se još tajanstvenijim. Svaki put kad bi podigao glavu, morao je da spusti pogled na lice neke od njih i nije nalazio ni jedno jedino koje bi godilo oku prijatnim oblikom ili koje bi odavalo nežnu i produljenu duševnost. Svakako mu je nedostajala mera za procenjivanje, jer ne može se porediti savremeni ženski pol uzvišenom lepotom antičkih dela, ali je imao nejasno osećanje da nije bio odgovoran zbog nepravilnosti tog postupka i da je u svim tim crtama manjkalo nešto što je on imao prava da traži u svakidašnjem životu. Zato je tokom nekoliko časova nazmišljao o naročitom ponašanju ljudi i dođe do zaključka: među svim ljudskim ljudstima počasno mesto svakako pripada venčanju, kao najvećoj i najneštvatljivijoj, i treba ostaviti skiptar ludosti tim besmislenim svadbenim putovanjima u Italiju.

Još jedanput se seti kamantinca koga beše ostavio u njegovom zatvoru, jer i on je bio u zatvoru, a oko njega su se muvala lica mladih parova, koliko oduševljena toliko i bezizražajna, među kojima je mogao i tek s vremena na vreme da pogleda kroz prozor. Ono što je napolju promicalo pred njegovim očima ostavljalo je na njega utisak sasvim drukčiji od onoga koji je poneo o tome pre nekoliko godina, što se veoma lepo moglo objasniti situacijom u kojoj se nalazio. Ohištale maslinove krošnje su ga zasešnjivale naročitim sjajem, usamljeni kiparisi i borovi, koji su se ovda-onda očitavali na nebu, imali su za njega obnose i lepše i zanimljivije u isto vreme, a sela, načičkana visoko po planinskim vrhovima, činila su mu se ljupkija i svaklo kao da je imalo, poput ljudi, različitost lica. Trasijsko jezero učinilo mu se plavije nego što je ikada dotle primetio na površini neke vode. Pade mu na pamet da se s obe strane puta pružala priroda koja mu je bila tuđa, kao da je prvo bio prisiljen da njome prođe po svetlosti večnog sumraka, ili za vreme sumorne kiše, i video ga je po prvi put u naskošnim bojama pozlaćenim od sunca. Ponekad bi ulovio sebe da pokazuje želju koju dotad nie ni slutio — da siđe kaklo bi mogao da potraži put koji bi prevaleo peške do ovog ili onog mesta, jer mu se činilo kao da je nešto iz-

vanredno i na neki način tajanstveno u njemu skriveno. Ali se nije dao zavesti itako lučnim došaptavanjima i *direttissimo* ga je nosio pravo u Rim, gde ga je dočekao, u času njegovog dolaska, sav antički svet iz hrama Minerve Mediči. Kad je izašao iz kaveza punog nerazdvojnih i dočepao se slobode, prvo se smesti u hotel koji je već znao, da bi mogao bez žurbe da potraži stan po svom ukusu.

U toku celog sledećeg dana nije mogao naći takav koji bi mu odgovarao i morao je umoran da se vrati u svoj *albergo* i da legne opijen italijanskim vazduhom, na koji nije bio naviknut, snagom sunca, dugim hodanjem i uličnom vrevom. Onda ubrzo počeo da gubi svest i tone u san, kad ga od sna otrže ulazak dvoje putnika u susednu sobu koji su bili iznajmili istog jutra, sobu koja je bila povezana s Norbertovim vratima preprečenim ormanom. Njihovi glasovi, koji su se čuli kroz tanak zid, pripadali su čoveku i ženi koji su, dabogme, pripadali klasi prolećnih nemačkih ptica selica s kojima je putovao sinoć od Firenze. Stanje njihovog duha mu je izgledalo da daje veoma povoljnu ocenu kuhinji, a razmena njihovih osećanja na donjonemačkom, veoma visokom stilu, poticala je sigurno od veoma kvalitetnog vina *castelli romani*.

- Jedini moj Auguste!
- Slatka moja Gretice!
- Opet smo nasamo jedno s drugim!
- Da, najzad smo sami.
- Treba li još da mislimo na sutra?
- Pogledaćemo u bedekenu za vreme doručka šta nam ostaje da učinimo!
- Jedini moj Auguste, dopadaš mi se mnogo više nego Apolon Belvederski.
- Mnogo puta sam mislio, slatka moja Greto da si ti lepša od Venere s Kapitola.
- Da li je vulkan na koji ćemo se petiti blizu?
- Ne, mislim da bi se tamo otišlo treba putovati nekoliko časova vozom.
- Ako vulkan proradi baš u času kada mi budemo nasred njega — šta bi ti uradio?
- Mislio bih samo na to kako da te spasem i uzeo bih te u naručje — ovako.
- Nemoj da se ubodeš na čiodu!
- Ali ja ne mogu zamisliti tišta slađe nego da prolijem krv za mene.
- Jedini moj Auguste!
- Greto moja obožavana!

Tako se mačias zavšio taj razgovor. Hanold je još čuo nejasni šum stolice koje su se pomicala, zatim tonu u polusan. Ovaj ga prenese u Pompeju u času erupcije Vezuva. Vladala je velika pometnja, ljudi u bekstvu su se tiskali oko njega i on odjednom ugleda Apolona Belvederskog kako otima Veneru Kapitolsku. On je odnese i položi u mraku na nešto što je ličilo na kola ili kolica, jer otuda se čulo tandrkanje, kojima će je odvesti. Taj mitološki događaj nije prekomerno začudio mladog arheologa, ali nešto što mu je jedino bilo vredno pažnje bilo je to da par nije upotrebljavao grčki nego nemački jezik, i da ih je malo potom, dolazeći svesti, čuo kako govore:

- Božanstvena moja Greto!
- Jedini moj Auguste!

Slike iz sna se zatim sasvim izmieniše. Oko snevača je sada vladala duboka tišina umesto zbrkanih zvukova, a dim i odblesci vatre bili su zamenjeni toplom i jasnom svetlošću sunca koje je obasjavalo razvaline zatrpanog gnada. Ovaj se lagano preobražavao i postajao postelja s belim čaršavima, obasjana zlaćanim zracima koji su se, malo-pomalo, popeli do očiju snevača. Norbert Hanold se prenu usred blistave beline mladog nimečkog jutra.

Nešto se u njemu stvarno bilo promenilo, a da nije umeo da kaže šta, jer ga ponovo obuze to tišteće osećanje da je zatvoren u kavezu koji se ovoga puta zvao

Rim. Kad otvori prozor, na desetine trgovača izvikivalo je još bučnije krike nego u njegovoj rodnoj Nemačkoj. Tek što je bio došao iz jedne gomile kamena pune vreće u drugu, a nemirom i tajanstveno saznanje udalji ga od antičkih zbirki gde se plašio da ne isretne Apolona Belvederskog i Veneru Kapitolsku. Zato posle kraćeg razmišljanja napusti svoju zamisao da potraži stan, užurbano spakova kofler, sede u voz i otputova još dalje na jug. Krenu na taj put trećim razredom, da bi izbegao nerazdvojne parove, nadajući se, s druge strane, da će imati društvo onih uzoraka iz italijanskog naroda koji su mekad služili kao modeli za umetnička dela istarine, iz čega bi izvuкао korist za svoju nauku. Ali ne made ništa drugo osim narodske prijavštine, mesnosnog zadaha cigareta u upravi, malih razrokih dobrčina koji su mahali rukama i nogama i žena pored kojih bi one što ih je video u parovima sa svojim sugrađanima, kad ih je ponovo zamislilo, izgledala kao boginje s Olimpa.

Dva dana kasnije Norbert Hanold odsele u malo sumnjivijoj sobi nazvanoj *camera*, u hotelu Diomedes preko puta *Ingressa*, iskopina pompejskih, koje su čuvali eukaliptusi. Nameravao je da duže poboravi u Napulju da bi tu ponovo u brižljivoj protekciji freske i skulpture iz *Museo Nazionale*, ali tu mu se dogodi isto što i u Rimu. U sali gde je bilo na okupu posude pompejskog domaćinstva, video je oko sebe čitavo jato ženskih putnih haljina po poslednjoj modi, koje, bez sumnje, tek što su zamenile devijačke mimibuse venčanih haljina od satena, svilne ili tula. Svaklo od dama koja ih je nosila držala je pod ruku supruga, mladeg ili starijeg od sebe, u besprekorno elegantnom odelu i raspoznavanje koje beše stekao Norbert, u jednoj vrsti nauke koju do sada nije poznavao, bilo je postalo takvo da je on prvim pogledom prepoznavao u svakom od njih Augustu i Gretu. Ali danju, glavni tok njihovog razgovora bio je izmenjen. Zbog prisustva slušalaca, oni su se primirili i utišali ton.

— Oh, pogledaj ovo. Bili su to praktični ljudi; morali bismo za nas da kupimo sličan rešo.

— Da, samo za obroke koje će kuvati moja žena trebalo bi imati novaca.

— Znaš li da će ti vrlo prijati ono što ću ti spremati?

Pitanje je bilo propraćeno vragolastim mamigivanjem, ali sjajna dosetka dođe kao odgovor na taj užagreni pogled:

— To što ćeš mi ti servirati može za mene da bude samo prava slast.

— Gle, naprstak! Ljudi onog vremena su se već služili iglom?

— Izgleda. Ali ti ne bi mogla da se služiš njime, jer bi bio prevelik za tvoj palac.

— Stvarno misliš? A ti više voliš tanke od punih prstiju?

— Nema potrebe da gladam tvoje. Našao bih ih i u najvećem mraku između hiljadu drugih.

— Sve je to zaista vraški zanimljivo. Treba li da idemo čak i u Pompeju?

— Ne, to nije vredno truda. Tamo nema ničeg sem gomile starog kamena. Bedeker kaže da je sve što je bilo vredno preneseno ovamo. A, uostalom, bojim se da je sunce tamo već prežarko za tvoj finit ten, a to nikada sebi ne bih mogao oprostiti.

— A ako bi, nekim slučajem, imao cinkinu za ženu?

— Srećom, moja mašta ne ide toliko daleko, ali najmanja pega na tvom nosiću učinila bi me već nesrećnim. Ako hoćeš, moći ćemo da odemo sutra na Kapri, moja ljubavi. Kažu da je tamo sve savršeno uređeno i u divnoj svetlosti plave lagune uspeću najzad da vidim sve savršenstvo velikog dobitka koji sam izvuкао na lutriji sreće.

— Paži, ako nas neko čuje, skoro me je stid. Ali, ma kud me ti odveo, uvek će biti dobro i isto, pošto ćeš ti biti pored mene.

Budući okružen Augustima i Gretama, nešto opamećenim i umerenijim, pošto su ih sa svih strana slušali i gledali, Norbert Hanold je imao utisak da su svuda oko njega proslili lepljivi med koji je bio pnikljen da guta gutljaj za gutljajem. Bi mu otužno od

toga i pobeže iz *Museo Nazionale* u najbližu osteriju da popije čašu vermuta. Po deseti put se pitao: *Zašto ti ljudi udruženi u parove, umnoženi u stotinama primeraka, hrle u muzeje Napulja, Rima i Firenze, umesto da se bave jedno drugim u svojoj nemačkoj domovini?*

Ali, iz jednog dela tih razgovora i virago-lastih maznih čeretanja, on bar saznade da se većina tih parova — i treba neće gnezdititi u razvalinama Pompeje, nego smatra zgodnijim da odleti na Kapri. Zbog toga se brzo odluču da učini ono što oni neće učiniti. To mu je davalo relativno najviše izgleda da će se spasiti iz roja tih glava i jata gusaka, i da će pronaći ono što je bezuspešno tražio u vntu Hesperida. I to je bio par, ali ne par mladih supružnika, mladenaca, već bratski par koji nije neprestano gukao, Mir i Znanje, dva tih brata za koje je bio siguran da će mu uvek pružiti mirno utočište. Želja koju je osećao za njima bilo je nešto njemu dotle neznamo; toj želji bi se mogao pridati epitet »strasna«, ukoliko nije predstavljala besmislicu.

Jedan čas kasnije već je bio smešten u *carozelli* koja ga je brzo provozila uzduž Pontica i Resine! Kinetao se putem koji je bio itako divno okličen kao za starog rimskog pobednika: desna i sleva, na gotovo svakoj kući bili su izvešani kao neki žuti ćilimi. Bila je to izvešana pašta iz Napulja, u izobilju, zvana makaroni, vermiceli, spaghetti, kameloni i fidelini, već prema krunpnoći, to nacionalno jelo kojem dim što zaudara na prčavnice, oblaci prašine izmešani s muvama i buvama, krljušt ribe, koja je letela u vazduhu, garež s dimnjaka i drugi dnevn i noćni činoci davahu svu slast posebnog ukusa.

Tu odmah, kupu Vezuva dizala se iznad polja zalivneih lavom. Desno se pružao prozračno plavetav zaliv u kojem kao da su pomešani rastopljeni malahit i lazurni kamen. Majuša orahova ljuska na točkovima poskakivala je, kao da ju je gonila strahovita oluja, po meravnoj kalcidni *Tore del Greco* i svaki od njenih trenutaka morao je izgledati kao poslednji. Ona protutnja kalcidrom *Tore dell Annunziata* i stižući pred par Dioskura, na koji su ličili *Svajcarski hotel* i *hotel Diomedes*, odmeravajući svoju privlačnu moć u neprestanoj i bespoštudnoj borbi, zaustavi se pred ovim drugim, čije je ime poticalo iz starije i nameštenulo izbor mladom arheologu još u vreme njegovog prvog boravka.

Moderni švajcarski konkurent je, ipak, gledao taj događaj s praga svojih vrata s najočiglednijim mirom. Bio je uveren da u loncu njegovog konkurenta, s imenom koje potiče iz antičke, spravljaju jela od iste vode od koje i on i da veličanstvene starije izložene preko puta, kao ni njegove, nisu dospеле na svetlo dana posle dve hiljade godina provedenih ispod pokrivača od pepela.

Tako Norbert Hanold, mimo očekivanja i namera, za malo dana bi prebačen iz severne Nemačke u Pompeju. Ne zateče *Diomedes*, prepun ljudskih stvorenja, ali je bio prepun običnih muva, *musca domestica communis*. Nikada nije znao da je njegova osećljivost sposobna za razdražljivost, ali sada u njemu uskilpe najzavrelija mržnja na te letilice. Posmatrao ih je kao najgore delo prirode u njenoj izopačenosti; zbog njih je više voleo zimu od leta, kao jedino godišnje doba koje odgovara čovekovom dostojanstvu, i malazio je da su one nepobitan dokaz o nepostojanju racionalne harmonije sveta. One ga ovde dočekaše, a u Nemačkoj bi postao plen te napasti tek nekoliko meseci kasnije. Stetele bi odjednom u gomilama na njega, kao na očekivanu žrtvu, uletale mu u oko, zujale oko ušiju, hvatale se u njegovoj kosi, trčale po nosu, čelu i rukama, golicaajući ga. Neke od njih su podsećale na parove sa svadbenog puta. Mora da su i one, na svom jeziku, verovatno, govorile jedna drugoj: »Jedini moj Auguste i slika moja Greto!« I tako mučen, on požele skoro bolesno jednu *scacciamosche*, jednu vrstu izvrsne pločice za ubijanje muva, sličnu

onoj koju je vdeo u etruskom muzeju u Bolonji, a koja je pronađena u jednoj grobnici. Tako je ta nečastiva živinka bila još od davnina napast čovečanstva, stvor škodljiviji i nemilosrdniji od skorpiona, otrovnica, tigrova i monskih psaka, koji bar nemaju drugih namera do da povrede, rastrgnu i prožderu čovekovo telo, i to su životinje od kojih se čovek može obezbediti mudrim držanjem, uostalom. Ali protiv običnih muva ne postoji nikakvo sredstvo za zaštitu, i ona je uvek remetila, paralizovala, od nje su ljudi gubili pamet, moć rada i mišljenja, isve velike zanose i uzvišena osećanja. Nisu nju nagonile ni potreba da utoli glad, ni žed da ujeđa, već prosto jedna davolska želja da uznemirava. Bila je to stvar po sebi u kojoj je apsolutno zlo našlo svoje otelovljenje i svoj izraz. Kako je etruska *scacciamosche* — štapić za koji je privezan svežanj tankih kožnih oputa — pružala za to dokaz, muve su još iz Eshilove glave oterale najuzvišenije pesničke misli, i one su navele Fidiiju da zada jedan loše usmereni i nepopravljivi udarac dletom, one su skakutale po Zevsovom čelu, po Afroditičnim grudima i pretrčale preko svih bogova i boginja Olimpa, od glave do pete. U dubini svog bića Norbert je mislio da bi vrednost jednog čoveka trebalo meriti po broju muva koje je u svom životu, kao svetnik ljudskog roda, od najstarijih vremena, bio u stanju da uhvati, probode, spali ili uništi u svakodnevnom okršaju.

Ali, da bi ovde stekao tu slavu, nedostajalo mu je oružje, i on, poput majdličnijih junaka starije, pošto je ostao sam, ne bi mogao da učini mišta drugo sem da pobeđe ispred prostog neprijatelja koji je hiljadu puta nadmoćniji po broju, isto tako, pokupi se i uteče iz svoje sobe. Kad je već bio napolju, pomisli da je danas učinio u malom ono što će sutra biti prisiljen da uradi u velikom. Pompeja, uostalom, nije ni bila mirno i lagodno boravište ikakvo je on želeo. Iz te pomisli isprede se nejasno i jedna druga ideja, da njegovo nezadovoljstvo ne potiče samo od okoline, nego da delom izvirne i iz njega samoga. Napast muva mu je oduvek bila nesnosna, ali ga nikada dosad nije toliko izbezumila. Putovanje mu je sigurno razdražilo i napreglo živce, a takvo stanje je, uostalom, kod njega pouzdano poticalo od premora i zimske zatvorenosti. On se oseti oneraspoloženim, jer mu je nedostajalo nešto što ni sam nije umeo sebi da objasni, i tu mrzovolju je vukao svuda sa sobom. Mnogstvo mladih parova koji su se u jatima vzmali oko njega, nisu bili, kao ni muve, stvoreni da bilo kome zaslađe život. Ipak, alko nije hteo da se preпусти lebdjenju u oblaku uobraženosti, nije mogao sakriti pred sobom da se vuče kroz Italiju kao i oni besmisleno, gluv i slep, a mnogom manje u stanju da se rasonodi. Njegova saputnica, nauka, imala je mnogo zajedničkog sa starom trapistkinjom koja je otvarala usta samo kad se razgovaralo s njom, a on je bio blizu toga da zaboravi šta bi mogao da joj kaže.

Dan je već bio dobroan odmakao da bi se u Pompeju moglo ući kroz *Ingresso*. Norbert se doseti da je grad opasan stariim utvrđenjima, pa stade tražiti put kroz svakojhalo žbunje i šiblje. Tako je hodao kratko preko grada-grobnice. On se pružao desno od njega u mntvoj tišini. Podsećao je na polje mntvog krša čiji je veći deo već preknivala senka. Sunce na zalasku, doista, više nije bilo nimalo daleko od Tirenskoga mora, ali je još uvek na sve strane rasipalo po brdima i dolovima čarobnu životnu svetlost. Zlatilo je oblak dima koji se pušio iznad vezuvskog kratera i razlivalo bakarno numentilo po vrhovima i grebenima *Monte Sant' Angela*. Gordo i usamljeno dizao se vrh Epomeo iznad modrog i svetlucavog mora iz kojeg je iskrio sjaj i izrastao, poput tajanstvene titanske građevine, tamni obris Mizenskog nta. Svuda gde bi pao pogled, malazio je divotnu sliku u kojoj se uzvišeno slivalo s ljupkim, a daleka prošlost spajala s veselom sadašnjošću. Norbert Hanold je vero-

vao da tu susreće ono nepoznato ka kojem ga goni nejasna želja, ali se nije našao u raspoloženju kojem se nadao. Pa ipak, na tim pustim zidinama nije bilo ni mladenaca ni muva da mu zagorčavaju život, ali ni sama priroda nije bila u stanju da mu pruži ono što je medostajalo u njemu i oko njega. On pređe pogledom, s miomoćom koja je bila bliska bezvoljnosti, preko tog izobilja lepote, i kad ona pobede i zgasnau na zalasku sunca, ni najmanje ne zažali za njom. Vratiti se u *Diomed* nezadovoljan kao i kad je otišao iz njega.

No, kako ga je nepromišljenost dovela ovamo, *invita Minerva*, on donese odluku u toku noći da i bar izvuče meku naučnu vajdu iz budalaštine koju je učinio, makar i za jedan dan, i vrlo rano, čim se otvori *Ingresso*, krenu obavezniim putem koji vodi u Pompeju. Za njim i pred njim, sadašnji gosti iz oba hotela behu se zaputili u grupicama, pod nadzorom meizbežnih vodiča, naoružani bedekerom ili njegovim straniim imitacijama, željni da izvedu potajna istraživanja. U čistom jutarnjem vazduhu odjekivalo je pričanje gotovo isključivo na engleskom ili anglosaksonskom. Mladi nemački bračni par bio je seo tu, iza *Monte Sant' Angela*, za sto da donučkuje u velikom kvartu Pagano, i oni su usrećivali jedno drugo s posve nemačkom blagošću i oduševljenjem. Norbert je znao iz iskustva ikako da se, uz pomoć nekolicke vešto odabranih reči i bakšiša (zvanog *mancia*), ratoslija svoga vodiča, tog gnjavatora, da bi slobodno mogao da ide svojim putem. Oseti neko zadovoljstvo što ga pamćenje služi nepogrešivo; kud god bi pogledao, malazio bi nepogrešno mesto u dlaku slično onom koje mu je ostalo u uspomenama, kao da ga je koliko juče urezao u svoje sećanje posle svojskog posmatranja. To posmatranje, koje nije prestajalo, dovede ga na pomisao da bi mogao lepo da zao-bigde ta mesta; tako mu popnilična bezvoljnost obuze pogled i duh kao što mu se to dogodilo na bedemima gde je proveo sinoćno veće. Premda bi često pogledao, podižući oči, na kupu Vezuva i njegov pramen dima koji se očitavao na vedrom nebu, nijedan jedini put mu ne pade na pamet, što je prilično čudno, sam koji je usnio malo pre toga i u kojem je prisustvovao uništenju Pompeje erupcijom iz 79. Pošto je satima tumarao, oseti klonulost i pospanost, ali nije imao utisak da se malazi u predelu sna. Oko njega su bili sve sami pontici, zidovi i

stubovi od najvećeg arheološkog interesa, ali, pravo govoreći, bez imalo ezoteničnog smisla; bila je to samo jedna ovelika hrpa uredno održanih ruševina, ali zbog toga čak i poprilično bljutavih. I premda su nauka i sanjarenje obično dosta antagonistički, danas su se izgleda složili da u neku ruku liše Norberta Hanolda svoje pomoći i prepuste ga potpuno toku njegovih tumaranja.

Tako je prepešačio od Foruma do mafite-
atra, od *Porta di Stabia* do *Porta del Vesu-
vio*, grobljanskom ulicom i bezbrojnim pu-
teljicama, a za to vreme sunce je prevalilo
put koji obično pređe svakog jutra i stiglo
u onu tačku kad se uspne na zenit svoje pu-
tanje, pa po običaju prekida penjanje da bi
se lagodnije spuštalo prema morskoj strani.
Tako je ono Englezima i Amerikancima oba
pola, koje je ovamo dovela njihovih obaveza
da putuju, pokazivalo da svoje misli posve-
te s velikim uživanjem ugodnom sedenju za
stolom u trepazariji jednog od dva hotela-
blizanca, i to ma najveće zadovoljstvo mji-
hovitih vodiča koji su govorili do promuklo-
sti, iako ih nisu razumeli. Osim toga, ti tu-
risti su videli rođenim očima sve što treba
upoznati za vođenje razgovora tamo preko
oklema ili Lamansa. Te starinom zasićene
trupe odstupale su, dakle, iako po dogovo-
ru, ulicom *Via Martina*, da bi izbegle opas-
nost lošeg mesta za savremenim stolovima
— za koje se nije moglo bez eufemizma re-
ći da su lukulijanski — kod *Diomeda* i *Svaj-
carske*. To je bilo nesumnjivo najpametni-
je rešenje, ako se razmotre spoljašnje li-
unutrašnje okolnosti, jer ako je podnevno
sunce i imalo neke milosti za guštere i lep-
tine, kričale ili puzeće stanovnike tih mazva-
lina, ono je pržilo najvećom žestinom i bez
imalo ljupkosti zapadnjačke tenove tih *Miss*
i *Mistress*. I treba verovati da postoji uzro-
čno-posledična veza s njim, pošto se za pro-
tekli sat ono *Charming* osetno protredilo, a
ono *Shocking* i muško *Aoh* su za toliko pos-
tali učestallji dolazeći iz usta još iskeženi-
jih nego malopre, koja su zbunjujuće pod-
sećala na zevanje.

Zanimljivo je bilo primetiti kako je sve
ono što je nekada bilo grad Pompeja, dobi-
jalo sasvim drukčiji izgled dok se odigra-
vao taj razlaz. Dabogme, nije to bio živi
grad, ali sad se činilo kao da je zamereo u
mrtvačkoj ukočenosti. Ipak, mađ njim kao
da je lebdelo nešto što je stvaralo osećanje
kao da ih smrt toga časa progovorila, premda
nečujno za ljudske uši. Istina, tu i tamo
bi se začuo nekakav šapat, kao da je dola-
zio od kamena koji je jedino budilo čarli-
janje južnoga vetra, drevnog *Atabulusa*, ko-
ji je pre dve hiljade godina isto tako fiju-
kao oko hrama, stepeništa i kuća, i koji je
sada blago zatalasao zelenu i bujnu travu
što je rasla po oniskim razvalinama. Pone-
kad se taj vetar, koji truva iz *Afrrike*, sruči
ovde zavijajući kao iz punih grudi silnim
fijulkom. Danas nije bilo itako i on je tek
pitkavo blago na svoje stare znance koji su
se vratili na svetlost, ali i je to ostajao sin
pustinje i njegov dah je pržio, čak i ako je
plinio sasvim blago, sve što mu se našlo na
putu. Sunce, njegov veđito mladi otac, po-
magalo mu je u tom poslu, posaćavalo je
njegov vreli dah i dopunjavalo ga tamo gde
on nije dopirao, pa je na sve strane sipa-
lo svoj blještavi sjaj koji je treptao i zase-
njivao. Ono je, kao zlatnim brijačem, zbrisi-
salo i ono malo slabog hlada koji se još za-
državao za uglovima kuća, *semitae* i *crepi-
dines viarum* — kako su nekada zvali trol-
toare. Raskošno je sipalo snopove zraka na
sve *vestibule*, *atrijume*, na sve *peristile*, po
svim *tablinama*, pa čak i tamo gde mu je
stneha od krova zatvarala prolaz, ono je na-
lazilo načina da prospe svoje svetlucanje.
Jedva da je ostajao poneki ugao koji je us-
pevao da se zakloni od te poplave svetlo-
sti i da dobije srebrnastu senku. Svaka uli-
ca protezala se između starih zidova kao da
su bili prostrti široki komadi blještavo be-

log platna da se suše. I ništa nije remetilo
taj mir i zanemlost: urjkavi i bučni put-
nici, koje su poslale Amerika i Engleska, bi-
li su nestali do poslednjeg, a čak i privid
životu, koji su do tog časa davali gušteri
i leptiri, beše zamro. Život kao da je napus-
tio tiha polja ruševina, dakako, u stvarno-
sti on to nije bio učinio, ali oko više nije
opažalo nijedan pokret. I nekad su itako
stari preci haljadama godina pre, s plami-
ni i stenja, životinjski precij, polegali ne mi-
čući se ili su bez reda sletali, spuštali se
skupljenih kniža, po navici, da velikom Pa-
nu, koji je počivao, ne bi remetili san. Bi-
lo je to kao da su oni ovde trpeli još teži-
zakon vrele i svete tišine podneva, u času
duhova, kad život mora da začuti i sklomi
se jer se duhovi u to vreme bude i započin-
nju nemi govor utvara. Takvim izgledom
stvari je bio manje zasenjen pogled nego
osećanja, ili bezimeno šesto čulo, ali je ono
tako snažno i presudno pod utiskom da čov-
vek koji bi ga imao ne bi mogao da se ot-
me utisku. Istina, bilo je malo verovatno
da bi ijedan, ili ijedna, od uvaženih poseti-
laca koji su se već pozabavili time da svo-
je kašike potope u supu u jednoj od dve go-
stioničke smeštene pored *Ingressa*, mogao bi-
ti obdaren njime, ali to je bilo mevažno po-
što je priroda štedro darovala time Norber-
ta Hanolda koji je bio predodređen da pod-
leže takvim utiscima. Svakako, nije on to
radio dragovoljno, jer hteo je i želeo samo
jedno: da može mirno da sedi u svojoj rad-
noj sobi, s dobrom knjigom u rukama, ume-
sto što se bez razloga otisnuo na ovo pro-
lećno putovanje. Međutim, beše mu ostalo
tek toliko vremena da izbjige u srce grada i
kad je na povratku od *Herkulovih* vrata
Grobljanskim putem, upravo u času dok je
bez razmišljanja skrenuo uzanom stazom le-
vo od *Saltustijeve* kuće, kad li proradi u nje-
mu ono šesto čulo. Bolje rećeno, nije to
baš bilo itako, on se pod dojmom toga čula
obrete u neobično sanjivom stanju duha iz-
među svesti i nesvesti. Grobna tišina, kupar-
na svetloću, šinila se unakolo, kao da se
tajna skrivala svuda bez ijednog daška, ta-
ko da je i njemu samom zastajao dah u
grudima. Nađe se tamo gde *Vicolo di Mer-
curio* seče *Stradu di Mercurio*. Taj dosta ši-
rok put koji seče tu uličicu pružao se u-
nedogled i ulevo i udesno. Sudeći po zaštitni-
štvu božanstva trgovine, to mesto je nekada
moralo biti trgovačko i zanatlijsko sedište,
kako to potvrđuju tihi uglovi ulica. Na više
mesta, pored njih, otvarale su se *tabernae*,
dućani sa stolovima pokrivenim skrbanim
mramorom; ovde je pokušstvo označavalo
neku pekaru, tamo su veliki čupovi od iz-
dubljenog kamena označavali trgovinu
uljem i brašnom. Nešto dalje, vitke amfore
pričvršćene na tablama nekog stola poka-
zivale su da je u susjednoj odaji bio držan
podrum za prodaju vina na malo. Sveke ve-
ćeni su sigurno robovi i peharnici dolazili
tu, u *caupona*, s kličzima po vino za svoje
gospodare. I stvarno, videlo se da je nat-
pis firme od sitnog kamenja mozaika, izra-
đenog u *semita*, ispred prodavnice, izlazio
od mnogog koraćanja i postao mećiljiv. On
je sigurno hvalio prolaznicima *vini prael-
lentis*. Na zidu, preko puta, u visini čov-
kovog pojasa, jedan *graffito*, koji mora da
je izgubalo neko dete noktom ili ekserom,
može biti i podrugljivo, komentarisao je tu
reklamu rećima da je vino tog podrumara
neuporedivog kvaliteta zahvaljujući dosipa-
nju vode koja se nije štedefa.

U očima Norberta Hanolda, reć *caupo*
kao da se izdvajala iz onog nevešto izg-
rebanog crteža, ili je to možda bila li varka,
jer on to nije mogao da utvrdi sa sigurno-
šću. Umeo je s mnogo umešnosti da odgo-
neta te *graffiti*, itako teško čitljive, i u toj
grani je pokazao uspehe koji su ga prosl-
lavili, ali sada mu je njegova vićnost potpu-
no otkazala službu. Pre bi se reklo da je no-
sio u sebi osećanje ikako me zna nijednu
latinsku reć, i koje se opiralo svakoj zdra-
vorazumskoj želji za tumaćenjem onoga
što je pre dve hiljade godina izgubao neki
pompejski đak četvrtog razreda. Sva njego-

va nauka ne samo da ga je napustila nego
u njemu nije ostavila nikakvu želju da ie
ponovo nađe. Sećanje na nju bilo mu je da-
leko i zamagljeno, a u njegovim osećanja-
ma ona je bila stara, smežurana i dosadna
tetka, majdosadnija i najnepotrebnija tvore-
vina na svetu. Sve što bi mogla reći ta
zborana usta, savršeno pedantnim tonom
koji se prikazuje kao mudrost, sve to bila
je samo isprazna taština, mešto što je poka-
zivalo samo sasušenu koru voća na drvetu
nauke, ničim ne omogućujući da se sagleda-
ju njihova srž i prava sadržina, bez snage
da pruži zadovoljstvo od dubljeg razumeva-
nja. To što je ona učila bilo je beživotno ar-
heološko shvatanje, a ono što je silazilo s
njenih usana — mrtav filološki jezik. Ona
nije pružala mogućnost da se prošlost upo-
zna dušom, osećanjem, srcem, ili ikako ko
voli da to nazove. Ako je neko osećao pot-
rebu za takvim saznavanjem, morao je, kao
jedino živo biće, da stoji pod žarkim pod-
nevnom suncem među ostacima prošlosti i
da me gleda telesnim očima i me sluša više
živim ušima. Tada je to vasršeno odu-
svud, ništa se ne mićući, i počnjalo da go-
voni me dajući od sebe glasa. Sunce je tada
budilo iz mrtvačke ukočenosti staro kame-
nje, jara je poigravala po njemu, mrtvi su
se budili a Pompeja počinjala ponovo da
živi.

Norbertu Hanoldu nisu bile u pameti
bogohulne misli, ali je s maglovitim oseća-
njem, koje je u potpunosti zasluživalo tak-
vak naziv, gledao metremice niz *Stradu di
Mercurio* u pravcu bedema.

Blokovi skamenjene lave kojima je ona
bila popločana, tako lepo poređani još u
trenutku kad su bili zatrpáni, posmatrani
odvojeno, bili su svetlosne boje, ali je na
njih padala tako blještava svetlost da su se
prostirali kao srebrnastobela marama u vre-
lom zraku koji se raspao između nemih raz-
valina i ostataka stubova.

A tada, odjednom...

Oči su mu bile otvorene i gledao je uli-
cu celom dužinom, ali mu se činilo kao da
sanja. Pred njim neočekivano iskrsnu nešto
— malo niže, na desnoj strani — iz kuće
Kastora i *Poluksa*, i pločama koje su po-
vezivale tu kuću s drugom stranom *Strade
di Mercurio* koraćala je, svojim ravnomer-
nim korakom, *Gradiva*.

Bez ikakve sumnje, bila je to baš ona,
i mada su sunčevi zraci obavijali njenu fi-
guru kao nekim zlatnim plaštom, on ju je
ipak video razgovetno i ona se pokazivala
tačno profilom, kao i na reljefu. Lako je
pognula napred glavu, čije je teme bilo po-
vezano mekom tkaninom sve do potiljka, a
rukom je pridržavala skut svoje bogato na-
borane haljine koja joj je padala sve do
članaka. On je prepoznade jasno tek u ho-
du: stopallo, koje je ostajalo pozadi, podi-
glo se za časak na pnste li peta se uspravio
gotovo okomito. Ali, to više nije bilo jedno-
lično i bezbojno biće od kamena. Haljina
je bila od savršeno mekane i nežne tkanine
koja nije imala belu mramornu hladnoću,
nego topli ton koji se prelivao u žuto. Bla-
go talasasta kosa, povezana maramom, is-
tically je na svojoj mrko-zlačanoj boji mlo-
vidno lice. Istoga časa kad je ugleda, Ha-
nold išćupa iz nekog kuta svoga pamćenja
da ju je već jednom ovde vidio, moću, u
snu, kada je ležala ispred Foruma, na ba-
samku Apolonovog svetilišta, mirno kao da
spava. Na tu uspomenu nadoveza se u sve-
sti još nešto: on je pošao u Pompeju da
proveni može li ovde da nađe meke njene
tragove. Zbog te potrebe, i me znajući za
nju, pošao je u Italiju i, bez zadržavanja
od Rima do Napulja, stigao je u Pompeju.
Tragove je shvatio bukvalno, pošto ih je
Gradiva morala ostaviti u pepelu, i oni bi
zbog njenog neobičnog načina hodanja mo-
rali da se razlikuju od drugih.

Sad je opet to bio lik iz sna koji se
kretao u po bela dana pred njegovim oči-
ma, a ipak bila je to java. Videlo se to i
po tome što se ona približavala poslednjoj
ploči na kojoj je ležao, ispružen pod vrelim
suncem, krupan, sjajan plavo-žuti gušter,
koga je Norbert Hanold jasno video, te ka-

da se koraci Gradive primaknuše, on odjednom šmugnu s kamena i pobeže krivudajući između sjajnih ploča od lave. Pošto je prešla kamenu gaz, sa spokojnom čilošću, Gradiva produži svojim putem. Sad ju je Norbert Hanold video s leđa — na pločniku preko puta. Ona je, izgleda, krenula ka Adonisovoj kući koja je stajala pred njom, ali, posle kraćeg zastajkivanja, produži ulicom *Strada di Mercurio*, pošto se sigurno predomislila. Na toj strani nije bilo drugih slavni domova, osim sleva *Casa di Apollo*, koja je tako nazvana zbog brojnih Apolonovih figura koje su tu otkopane, i Norbertu, koji ju je gledao, ponovo pade na pamet da je ona već odabrala portik Apolonovog hrama da u njemu počiva svoj večni san. Bilo je verovatno da je nekom tajnom vezom posvećena u klut boga Sunca i da se vraćala u njegovo svetilište. Međutim, ona ponovo zastade. I tu je jedan gaz od kamena povezivao dve strane ulice i ona pređe opet na desnu. Tako pokaza Hanoldu drugu stranu profila i time ostavi drukčiji utisak. Njena leva ruka, kojom je pridržavala haljinu, beše zaklonjena, te joj se videla desnica, koja je, umesto da bude savijena, visila ravno nadole. Ali, na toj, mešto većoj udaljenosti, snop zlatnih sunčevih zraka obavio ju je nejasnim plaštom i onemogućio da se vidi da je odjednom nestala pred kućom Meleagra.

Norbert Hanold je stajao kao ukopan i ne mičući se s mesta. Ali, njemu je ovoga puta ostala u telesnim očima vizija slike koja se udaljila. Sada on prvi put ponovo udahnu duboko, jer doble su njegove grudci zadržavale dah kao da mu je potpuno zastao. A pri tom još i njegovo šesto čulo, mimo svih ostalih, potpuno ovlada njime. Da li je toga časa pred sobom imao živog stvora ili devojkicu iz svoje mašte?

Nije znao da li sanja ili je budan, i uzalud je pokušavao da dođe k sebi. U tom času, neka neobična jeza podiže ga odjednom po ledima. Ništa nije video niti čuo, ali mu je neko tajno osećanje govornilo da je Pompeja oko njega oživela u podnevnom času duhova, i da se Gradiva, vaskrsela u tom času, vraća u kuću u kojoj je živela pre onog kobnog dana avgusta 97.

Poznavao je kuću Meleagra s jednog ranijeg putovanja, ali još je ne beše posećio od tada. Bio se zadovoljio da se zadrži neko vreme u *Museo Nazionale*, u Napulju, pred freskama koje su prikazivale Meleagra i njegovu drugaricu iz lova, arkađanku Atalantu, freskama po kojima su dali ime kući u ulici *Via di Mercurio*, gde je ona otkopana. Ali kad mu se vratiti moć kretanja, on se zaputi prema toj kući i javi mu se sumnja da njeno ime potiče od ubice kalidonijskog vepira. Iznenađa se seti jednog grčkog pesnika, Meleagra po imenu, koji je odista živeo otprilike vek pre propasti Pompeje. No, bilo je moguće da je i neko od njegovih potomaka prebegao ovamo i tu sebi podigao kuću. Misao, štavije uverenje koje je imao o hellenskom poreklu Gradive i kojeg se setio sada, isprede se u ovu pretpostavku, dok mu na pamet pade opis Atalante što ga daje Ovidije u *Metamorfozama*:

Sjajnom joj kopčom tunika zakopčana beše

A kosu njenu ovlaš tek držaše čvor.

Nije mogao tačno da se seti tih stihova, ali su mu njihovi sadržaj i smisao bili bliski, dok ga je nauka podsećala da se Meleagrova nevesta, Enejeva kći, zvala Kleopatra. Ipak, izgleda nije bila neč o njemu, već, po svemu sudeći, o grčkom pesniku Meleagru. Tako se, pod žegom sunca na napuljskom polju, izmešaše u njegovoj glavi mitologija, književnost, istorija i arheologija.

Pošto je minuo pored kuće Kastora i Poluksa i kuće Kentaura, nađe se sada pred *Casa di Meleagro*, na čijem ga pragu dočeka u još čitkom mozaiku ispisani pozdrav *Have*. Na zidu predvorja, Merkur je pružao Fortuni kesu novca, što je, verovatno, alegorijski predstavljalo želju dnevnim stanovnicima da imaju bogatstva i drugih blagodeti. U pozadini se otvarao atrijum na čijoj je sredini stajala mermerna ploča na tri zrnja.

Mesto gde je upao beše tiho i pusto, izgledalo mu je sasvim strano, i on se ne sećaše da ga je ikada posetio. Pamćenje mu se ipak povratilo, pošto je unutrašnjost te kuće nudila neobičnost koja se nije nalazila ni u jednoj od građevina iskopanih u gradu. Penistil se nije nalazio iza atrijuma, s druge strane tablinuma, kao obično, nego s leve strane, što je omogućavalo veću prostornost i veličanstveniji položaj nego bilo gde u Pompeji. Uokvirivao ga je jedan portik na dva niza od po dvanaest stubova crvenih dopola i belih otvora magore. Oni su toj tihoj prostranoj sali davali mešto svečano. U sredini se videlo kupatilo u obliku fontane, ozidano lepim okvirom. Sudeći po svim tim pojedinostima, ta kuća je morala biti dom uglednog čoveka, lepog vaspitanja i sa sklonošću za umetnost.

Norbert pređe pogledom i oslušnu. Ali nigde se ništa nije pomaklo i nije se čuo ni najmanji šum. U tom hladnom kamenju nije više bilo ni žive duše; ako je Gradiva ušla u kuću Meleagra, ona je već prešla u priviđenje.

Po strani iza penistila, nalazila se još jedna odaja, *oecus*, stara soba za gozbe, i sama okružena s tri strane žuto obojenim stubovima koji su se blistali na jarkoj svetlosti kao da su od zlata. Ali u podnožju stubova videla se crvena boja, još drečavija od one sa zidova, koja nije poticala od antičkog knista, već od mladalačke prirode današnjice koja je njome premazala pod. Kamenjice mozaika unutra bili su sasvim razoreni, uništeni i rascvetali. Bio je mesec maj, koji je pokazivao svoju iskonsku snagu i čitav *oecus*, kao i većinu kuća u to vreme u mrtvom gradu, pokrivalo je crvenim bulkama koje je doneo vetar i koje su nikle na zganistištu. Kao da je veliki zata-lasani val cveča, iako je ono u suštini bilo nepomično, jer ovide Atabulus nije davao miško i zadovoljavao se da čarolja po vrhovima razvalina. Ali sunce je ovde lilo takav sjaj da se činilo kako se crveni talasi njišu kao na jezeretu.

Norbert Hanold je već video druge kuće u sličnom stanju, ne obraćajući na njih pažnju, ali od ovoga prizora on čudno pre-tinu. Svetovi Sna su rasli na obalama Letinih voda, a u njima je ležao Hipnos, šireći tučkovice koje je bila skupila noć u njihovim crvenim časama i koje su budile u duhovima sutonski san. Taj drevni pobednik nad bogovima i ljudima kao da je dodirnuo svojim čarobnim nevidljivim štapom Norberta Hanolda, koji je stupio u *oecus* kroz portik penistila i položio na njega ne tešku pospanost, već lak i lagan san koji je mutno omamljivao njegovu svest. Ipak je ostao gospodar svojih koraka. Išao je duž zida stare gostinske odaje, odakle su ga gledale stare freske koje su prikazivale Parisa u času kad pruža jabuku i Satira koji je gujom plašio mladu bahantkinju.

Ali ono nepredviđeno odjednom ponovo iskrsnuo pred Norbertom. Na ne više od pet koraka, u uzanom hladu koji je pravio jedini preostali komad arhitrava na portiku te sale, između dva žuta stuba, sedela je na niskim pragovima ženska prilika, obučena u svetlo, koja tog časa lagano podiže glavu. Tim pokretom ona se pokazala licem sprema Norbertu, koji mora da se približio neopaženo i kojeg je bez sumnje odao u tom času šum koraka. Izgled tog lica budio je u njemu dvojak o sećanje, jer mu se ono činilo istovremeno kao strano i kao poznato, kao već doživljeno i onakvo kakko ga je izmaštao. No, njegovo iskidano disanje i srce koje je zamiralo, nepogrešno mu pokazahu čije je to lice. Otkrio je ono za čim je tragao, što ga je dovelo u Pompeju, bez svoga znanja: Gradiva je i dalje živela svoj život iz podnevnog časa duhova i sedela je pred njim kao što ju je video u snu kako sedi na pragu Apolonovog hrama. Na njenom krilu ležalo je rašireno nešto belo, što njegov pogled nije uspeo jasno da sagleda, ali izgledalo je kao list papirusa na kojem se isticala crvena kaplja malcovog cveta.

Gradivino lice odavalo je iznenađenost; ispod njenog mramornobelog čela i zagasi-tocne kose, oči koje su blistale izvanred-

no iskričavim sjajem, gledale su Hanolda iznenađeno i s velikim ljubopitstvom. Ovom je, pak, trebalo samo nekoliko trenutaka da prepozna da su to iste orke koje je video iz profila. One su morale biti takve viđene s lica i stoga mu nisu nikad bile strane, čak i na prvi pogled. Izbliza, očeća Gradive se još više prehlivala u žuto i bila je još toplije boje. Bila je očigledno sašivena od fine i vrlo lake pamučne tkanine, što je omogućavalo izvanrednu maboranost. Povez joj je prekrivao glavu i iz njega je na portiku virila svetla kosa ovlašno povezana u čvor. Na grlu, ispod samog podbratka, mala zlatna kopča zakopčavala je haljinu. Sve se to pričinilo Norbertu Hanoldu kao u bu-njalu. On se mahinalno maši svoga panama — šešira, podiže ga i otpoče na grčkom:

— Jesi li ti Atalanta, Jazosova kći, ili si od roda pesnika Meleagra?

Kad tako oslovi Gradivu, ona ga pogleda bez odgovora, ne menjajući miran i pametan izraz svojih očiju. Dve misli sinuše u isti mah Hanoldu u pameti. Ona ili ne može da govori u ovom obličju, prividnom obličju ponovo oživele, ili nije grčkoga porekla i ne zna taj jezik. On promeni jezik i upita je na latinskoga:

— Je li tvoj otac plemeniti građanin Pompeje i da li je latinskoga soja?

Ona mi tada ne izusti ni reči, ali joj fino izvajane usne za časak zaigraše, kao da je nastojala da savlada želju za sme-hom. U tom času ga obuze strah. Ona koja je stajala pred njim kao nema slika, bila je očigledno priviđenje bez glasa. Norbertove crite lica su pokazivale vidljivo očajanje koje je izobilo pri toj pomisli.

Ali usne žene nisu mogle više da se uzdrže od navale smeha i kad progovori po-javi se na njima pravi smešak:

— Ako hoćete da razgovarate sa mnom, morate da govornite nemački.

Bilo je prilično interesantno to iz usta mlade Pompejke, umrle pre dve hiljade godina, ili bi to moglo pre biti za nekoga lko bi je čuo u drugom raspoloženju. Ali za Norberta ta čudnovatost je bila potamnena dvostrukim osećanjem koje se preplitalo u njemu: osećanja koje je dolazilo od činjenice da Gradiva može da govorn i osećanja nastalog iz utiska koji je njen glas učinio na njegovu dušu. Glas Gradive je bio jasan kao i njen pogled. Bio je dosta tihi i zvonak. On je zvonko odjeknuo u sunčanoj tišini nad poljem obraslim bulkama. Mladi arheolog brzo dođe k sebi i doseti se da ga je već čuo u sebi, u svojoj maštariji i nehotično mu se ote:

— Znao sam da tako zvuči tvoj glas.

Lice devojke je pokazivalo da ona pokušava da pronikne nešto i da joj to me uspeva. Na ovu poslednju primedbu, ona od-vratiti:

— Kako ste to znali? Mi nikada nismo jedno drugom upuštali reči.

Više mu ni najmanje nije bilo čudno što je ona govornila na nemačkom i što ga je oslovljavala sa »Vi«, prema modernom običaju. Pošto je ona tako postupala, bio je ubeđen da se drukčije nije moglo desiti i brzo odgovori:

— Ne, nikada nismo razgovarali, ali ja sam te oslovio kad si se spustila da legneš da spavaš, a ja bio pored tebe. Lice ti je bilo mirno i lepo kao od mramora. O, molim te, položi ga opet na prag kao onda.

Dok je on govornio, dogodilo se nešto jedinstveno. Jedan žuti leptir, čije je krilo odozgo, uz unutrašnju ivicu, bilo gde-gde išarano pegama, izlete iz bulki i poče da obleče oko stubova. Oblete više puta oko Gradivine glave, pa zatim slete na njenu crnu, blago italasastu kosu, iznad samog čela. No, toga časa, ona uspraviti svoje vitko i čilo telo, podiže se pnibranom i brzim pokretom, dobacivši pri tom Norbertu Hanoldu kratak pogled bez ijedne reči, po kome bi se reklo da ga je smatrala za sumanutog. Zatim, pruživši korak, ona ode između stubova staroga portika svojim karakterističnim hodom. Videla se još za tili čas, a onda kao da nestade ispod zemlje. On ostade tu,

bez daha, kao ukopan, ali je neodređeno slutio to što se desilo na njegove oči. Podne, čas duhova, bilo je prošlo i knirali glasnik hoda u vidu leptira dolletelog sa asfodelom obraslih polja Hada, čija je dužnost da podseti umirle na čas povratka, stignao je. Na to se madovezala, premda instinktivno i maglovito, jedna druga misao. Znao je da se taj bajni leptir zove Kleopatira i da je to bilo lime Meleagrove mlade iz Kalidona, one čiji je bol, kao predznak smrti njenoga mladoženje, bio toliko da se sama žrtvovala adsklim senima.

U času dok je Gradiiva odlazila, Hanoldu se ote uzvik:

— Hoćeš li opet doći sutra u podnevni sat?

Ali ona se ne osvnu, niti odgovoni, i nekoliko trenutaka kasnije zamiče iza stubova za ugaio *ocusa*. On oseći u sebi kao da ga nešto potrese i stade brzo da je prati. Ali nigde ne vide svetlu haljinu; oko njega je stajala *Casa di Meleagro* pod vrećim zraticima sunca, bez ijednog glasa i ikakvog polkreta. Samo je šareni leptir Kleopatira, crveno-zlačanih krila, kružio iznad gustog busena bulki.

Nikad se Norbert Hanold nije setio u kom trenutku i kako se vratio u *Ingresso*. Sećao se samo da je njegov stomak neodložno tražio da mu u pozne sate donesu nešto u *Diomedu*, i da je potom lutao bez cilja i puta. Na kraju stiže na plažu u zalivu, na severu *Castelamare*, sede tu na blok od lave i ostade tako dok mu je vetar s mora milovao lice do onog časa kad se sunce spusti na podjednaku udaljenost od vrha Sant' Angela, iznad Sorrenta, do vrha Epomeo koji nadvisuje Išiju. Ali iz tog sedenja na obali pokraj mora, koje je potrajalo bar nekoliko sati, ne vide ni kakve vajde, a svežna zraka nije popravila njegovo raspoloženje i čula. Vratio se u hotel skoro u istom stanju u kojem ga je i napustio. Zateče druge posetioce zabavljene uzimanjem *cenae* i manuču da mu u jednom uglu sale za ručavanje donesu jedan *fiaschetto* vezuskog vina, te poče da posmatra lica onih što večerahu i da sluša njihove razgovore. Studeći po njihovom izgledu i razgovoru, izgledalo je neosporno da niko među njima nije susreo mrtvu Pompejku koja se mačas vratila u podne životu, ali nije htela da govori. Ono, moglo bi se pretpostaviti *a priori* to, pošto su se u tom času svi nalazili za ručkom. Malo zatim, bez povoda i razloga, svrati Norbert *Diomedovom* konkurentu, u hotel *Svajcarska*, pa i tu sede u ugaio i pošto je maručič pola flaše *vesuvia*, jer red je da se nešto maruči, predade se istim israživanjima slušajući i zagledajući. To donese isti rezultat, ali mu istovremeno omogućući da viđenjem upozna sve posetioce u Pompeji. Bilo je to proširivanje poznanstva koja on uopšte nije mogao da gleda kao obogamenje, ali je ipak nalazio nekdo zadovoljstvo u činjenici što više nije bilo nijedne muštenije iz oba hotela s kojom nije stupio u lične odnose, mada jednostrane, gledajući je i slušajući je. Naravno, nije mu pala na pamet besmislena pomisao da bi vrlo lako mogao naći Gradiivu u jednom od dva hotela, ali beše gotov da se zalkune da niko od onih koji su tu boravili nije čak ni u meznatnoj meri ličio na Gradiivu. Izvodeći svoja posmatranja, ispio bi povremeno iz svoga *fiaschetta* u čašu i ispijao u malim gutljajima. Kad se flaša isprazni, on se podiže da se vrati u *Diomed*. Sad je nebo bilo osuto treperavim i iskrivim zvezdanim beskrajem. Zvezde nisu mirovale u retu kao obično; Norbertu se činilo da se Persej, Kasiopeja, Andromeda i njihovi susedi i susede njišu lagano tamo-amo, vnteci se lagano u kolu. Pričinu mu se, isto tako, da ni na zemlji tamni obrisi krošnji drveća i zgrada ne stoje sasvim pravo. Istina, ta pojava nije bila ništa strašno u zemlji koju od pamtičevka neprestano drmaju zemljotresi, jer ta podzemna vatra čeka svuda nestirpljivo da pokulja, malazi oduška u vinogradima i grožđu od kojeg se pravi *vesuvio*, to vino koje nije bilo uobičajeno piće Norberta Hanolda za svako veče. No, on se domišljao da, iako treba malo i vinu pripi-

sati to što se drveće i stvani vrte u krug, njemu se već u podne vrtelo sve, i za njega to nije bilo nešto novo, već prirodni nastavak onoga što se dogodilo ranije. Pope se u svoju sobu i ostade meko vreme kraj otvorenog prozora posmatrajući kupu *Vezuva* na kojoj se za trenutak nije video pramen dima, ali koju je okruživala neka vrsta purpurnozagastog plašta koji se tu i tamo pomicao. Zatim mladi arheolog sklade odelo bez paljenja lampe i napipa postelju. No, kad leže u nju, to više ne beše ležaju u *Diomedu*, nego orveno polje bulki koje su se nadvijale nad njim kao mekano uzglavlje zagrejanom suncem. Njegov neprijatelj, *Musca domestica communis*, oko pedesetak njih na broju, stajaše na zidu, ali ih je bila ukrotila tama koja ih je bacila u tupu letangiju. Samo jedna, turguta iz svoje pospanosti potrebom da uznemirava, poče da mu zuji oko nosa. Ali on je nije poistovetio s apsolutnim zlom i većnom bedom koja prati ljudski rod kroz vekove, nego je sklopljenih očiju mislio da je to crveno-zuta Kleopatira koja obleće oko njega.

Kad ga jutrom sunce uveliko potpomognuto muvama probudi, nije se više sećao čudesnih metamorfoza dostojnih Ovidija, koje su se odigrale na njegovoj postelji. Ali, bez sumnje, meko tajanstveno biće hdelo je te noći nad njim, pletući mu snove, jer u glavi mu beše teško i mutno kao da je sve ono što je znao nepovratno zatvoreno, sem jedne jedine stvari koje je bio svestan, da je u podne morao ponovo biti u kući Meleagra. Međutim, uplašio se da ga čuvati, ako ga pogledaju u lice, neće pustiti da uđe; u svakom slučaju, nije trebalo da se izlaže razmišljanju tih ljudi. Za onoga ko poznaje Pompeju, postoji jedan način da ih izbegne. Taj način je nepropisan, ali Norbert nije bio u položaju da vodi računa o ustaljenom redu da bi svoje ponašanje upravljaio po njemu. On se pope na stari gradski zid, kao i one večeri kad je stigao, zatim, pošto opisa veliki polukrug oko ruševina, stiže do *Porta di Nola* koja nisu bila čuvana. Odatle nije bilo teško prebaciti se unutra i on to učinio je zamarajući mnogo savest time da je upravu lišio ovim upadanjem dve lire koje bi mogao, uostalom, da joj nadoknadi na ovaj ili onaj način. Tako je meopazhen dospao u jednu nezanimljivu gradsku četvrt u koju nije zalazio, gde većina kuća beše još neotkopana. Sede u hlad ispod nekog zaklona i čekaše da prođe vreme pogledajući povremeno na sat. Ojedom spazi malo podalje blistavu srebrnastobelu priliku koju nije mogao jasno da uoči, jer mu je pogled padao dosta nisko. On se uputi nevoljno prema tom predmetu i opazi stučak asfodela na kojem su visili beli zvončići. Njegov seme je vetar doneo spolja. Bio je to cvet podzemlja i on pomisli da je izrastao tu naročito zbog njega. Uzbrza vitalak stručak i vrati se tamo gde je sedeo. Majsko sunce je bilo sve žešće a, najzad, bližilo se i podne. Tada krenu dugačkom *Strada di Nola*. Ona se protezala pusta u grobnoj tišini, kao već skoro i sve ostale. Prema zapadu već su se svi posetioći gurali ka *Porta marina* i tanjirima supe. Pregrejeni vazduh je podrtavao u svom sjaju. Norbert Hanold sa strukom asfodela u ruci podsećao je na usamljenu pojavu Hermesa Podzemnog, obučenog u moderno odelo, koji se pripravlja da povede u Had dušu nekog polkoinjaka.

Bez svesti o tome, idući za svojim instinktom, on nađe put do Merkurrove ulice u koju uđe iz *Strada della Fortuna*, pa, skrenuvši nadesno, stiže pred kuću Meleagra. Dočekaše ga predvorje, atnijum i peristil beživotni kao i juče. Između stubova peristila vrtile su kao žar orvene bulke iz *ocusa*. Pnidošlica me bi umeo da kaže da li je tu dolazio sinoć ili pre dve hiljade godina da se raspita kod kućevlasnika o nečemu što bi s arheološkog gledišta bilo od najvećeg interesa. On nije bio sudija tog interesa, a uostalom, malo ga se i ticao, jer nauka o stanimama, maprotiv, beše za njega najbesciljnija i najdosadnija stvar na svetu.

Nije mogao da razume da se čovek bavi njome, pošto je za njega sad postojala samo jedna stvar ka kojoj su stremile sve njegove misli i sva razmišljanja: kakvog li je sastava telo jednog bića koje je, kao Gradiiva, istovremeno mrtvo i živo, iako samo u podnevnom času duhova, možda samo juče i čak samo jedamput u sto ili hiljadu godina? Najjednom je bio uveren da je njegova današnja poseta promašena. On neće naći onu koju traži, pošto će je pustiti da opet dođe tek kad i on bude zadugo pripadok je išao pored zida na kojem je nasliđao mrtvima i kad ga više ne bude među živima, kad bude zakopan i zaboravljen. Ali, kam Partis kako pruža jabuku, spazi pred sobom Gradiivu u istoj odeći kao i juče, kako sedi na istom pragu između dva ista stuba. Nije se dao da ga obmane mašta ili priviđenje, ta znao je dobro da je igračka jedne sumanutosti koja je ponovo stajala pred njegove oči kao varku ono što je juče video kao stvarnost. Ali, nije se mogao obuzdati da ne podlegne pustom priviđenju proizišlom iz njegove uobrazilje. Ostade kao ukopan na mestu i uzviknu bolnim glasom, čak i nesvestan onoga što čini:

— O, da bar još postojiš i živiš!

Njegov glas se izgubi u tišini koju nije remetio nijedan dašak ponovo se raširi nad ruševinama stare odaye za gozbe. Ali jedan drugi glas maruču tišinu i reče mu:

— Zar nećeš da sedneš, izgledaš umorno?

Još jedamput Norbertu Hanoldu stade srce. Prikupi u svojoj glavi što je mogao više razbora: priviđenje ne može da govori, ili mu se možda varka pričula. Nasloni je jednom rukom na stub i gledaše je metremice.

Glas ga ponovo upita i to je bio glas koji je jednino Gradiiva imala:

— Je li to meni donosiš beli cvet?

On se zapanji. Osećao je da ga više može držati. Morao je da sedne i da se spusti preko puta od nje na menemni prag. Ona se upilji pogledom u njegovo lice, ali izraz tih očiju bio je sasvim drukčiji od pogleda kojim ga je sinoć pogledala skočivši da ode. Svaki trag izraza srditosti ili odbijanja koji je mogao da bude u njemu iščezao je kao da je bila promenila mišljenje i kao da su je radoznalost i ljubopitstvo doveli ovamo. I ona je, izgleda, primetila da oslovljavanje s »Vi« nije bilo zgodno ni za nju ni za okolnost. Ona je govorela »Ti«, koje je zaista silazilo s njenih usana bez ijednog najmanjeg zapinjanja, kao nešto najprirodnije. Ali kako je on ostao nem na njeno poslednje pitanje, ponovo uze reč i kaza mu:

— Juče si mi rekao da si me pozvao kad sam se spremala da spavam, da si bio pored mene i da je moje lice postalo slično mramoru. Kad se sve to dogodilo? Ja ne mogu da se setim, a volela bih da mi ti sve to potanko razjasniš.

Norbert se dovoljno pribrao da bi mogao da kaže:

— Bilo je to u noći kada si sedela u *Forumu*, na pragu Apolonovog hrama, i kad te je prekrila kiša pepela s *Vezuva*.

— A, znači, to je to. Zapravo se nisam setila. Ali morala bih pomisliti da se radilo o tako mekoj stvari. Kad si mi juče govorio, bilo je to zaista isruviše neočekivano i nisam bila pripremljena za to. Ali to se desilo pre dve hiljade godina, ako se ne varam. Zar si ti već živeo u to doba? Izgledaš mi ipak nešto mladi.

Govorela je s velikom ozbiljnošću, no ipak joj na kraju mećenice lak i ljubak osmeć ozari uglove usana. On se mada neodlučan i zbunjen i odgovoni pomalo mucajući:

— Ne, stvarno, mislim da nisam živeo 79. godine. Možda je to... da, to je stanje duha koje se zove san što me je prenelo u vreme propasti Pompeje... Ali ja sam te prepoznao na prvi pogled...

Na licu devojke koja je bila samo na nekoliko koraka od Norberta javi se živo iznenađenje i ona ponovi začudeno:

— Prepoznao si me u snu? A kako to?

— Pre svega, po tvom naročitom hodu...

— To je ono što ti je zapelo za oko? Je li ja stvarno idem na neki poseban način?

Njegovo iznenađenje bi još veće i on joj odgovori:

— Da, ti to me znaš... Hod ti je graci-ozniji nego bilo koje druge, bar od onih koje su danas žive. Ali još nešto mi je pomoglo da te prepoznam: tvoje telo li lice, tvoje držanje i odeća, koji su u svakom pogledu odgovarali načinu na koji si prikazana na rimskom reljefu.

— Ah, da, prihvatiti ona, tonom sličnim maločas prihvaćenom glasu, na mom rimskom bareljefu. Da, misam na to mislila, a čak za trenutak mi shvatila... No, kakav je on? Jesi li ga video?

Tad joj on ispitpovedi kako ga je taj reljef toliko zagrejao, kako je bio oduševljen što je mogao da ga nađe u Nemačkoj, u odlivu koji već godinama visi na zidu njegove sobe. Gledao ga je svakodnevno, pa je došao na ideju da mora predstavljati mladu Pompejku kako u svom rodnom gradu korača preko gaza od kamena na ulici, a njegov san ga je učvrstio u toj ideji. Sad zna da je taj san bio ono što ga je naglo da ponovo dođe u mrtvi grad da ispituje i pokuša da otkrije njene tragove. I juče, kad je zastao na uglu Merkurrove ulice, ona je hodala u dlaku kao prilika koja je neočekivano iskrsla pred njim na pločniku. Izgledalo je kao da je krenula ka Apolonovom svetilištu. Ali se onda vratila i nestala pred kućom Meleagra.

(nastavak u sledećem broju)

PREVODILAC
MIODRAG RADOVIĆ

BELESKA O PISCU:

Novela Vilhelma Jensena (Wilhelm Jensen) *Gradiva* za svoju slavnu sudbinu treba sigurno da zahvali ocu psihanalize Sigmundu Frojdu, bez čije bi interpretacije sigurno potonula u zaborav. Ova fantastično-ljubavna novela, koju je sam njen autor nazvao *Pompejska fantazija*, izašla je iz štampe 1903. Pored ovog dela, Vilhelm Jensen — koga valja razlikovati od danskog književnika Vilhelma Johanesa Jensena — napisao je čitav niz drugih novela, među kojima su poznatije: *Der rote Schirm (Crveni kišobran)*, zatim, *Im gotische Hause (U gotskoj kući)*, *Übermächte Zwei* (Novellen von Wilhelm Jenen, Berlin, 1892. (*Nanmoči*)). Pored pomenu- tih novela, V. Jensen je napisao i roman *Fremdlinge unter den Menschen (Stranci među ljudima)*, poslednje delo ovoga pisca koji je umro 1911. Frojdo- va interpretacija Jensenove novele pojavila se prvi put godine 1907. Kako je studija doživela više izdanja na nemačkom i bila prevedena na ruski, engleski, francuski, italijanski, španski i druge jezike, uz nju je obično prevedena i Jensenova novela. Frojdo-vo tumačenje *Gradive* preveo je na srpskohrvatski dr Vojin Matić, a objavila Matica srpska 1969. U našem časopisu ćemo objaviti u dva broja i prevod Jensenovog dela. inInszanzzhajjngáFsgGpmjoabi

SAOPŠTENJE

Obaveštavamo čitaoce i pretplatnike POLJA da smo prinudeno, usled poskupljenja štamparskih usluga i ostalih troškova časopisa, da povećamo cenu pojedine sveske kao i cenu godišnje i polugodišnje pretplate na 10 dinara po primerku i 100 dinara za godišnju pretplatu, odnosno 50 dinara za polugodišnju. Molimo čitaoce da uvažavaju naše razloge.

Obnovite pretplatu.

POLJA možete dobiti ako uplatite 100 dinara /godišnja pretplata/ odnosno 50 dinara /polugodišnja pretplata/ na žiro račun 65700-601-11971 NIP DNEVNIK, poslovnica, sa naznakom za POLJA.

PETAR

andrej hieng

— Nosi se u dupe! — reče konjoliki. Železničar kraj šanka presavi novine i hroniku, pokaza dve zlatne krune, celo lice mu se zasja od iščekivanja. Petar nije hteo da mu udovolji. Odmah se povukao. Zbacivši kosu s lica, on reče:

— Pardon!

Mallo je bitaka koje se rasplamsaju u jedanaest pre podne, to posvedoćava istorija, sada je, povrh svega, na pripeći bio uzorak es éoums e 'ria ruféid ruféid ruféid zelene prozore prosipalo na čaše koje su gostima, uglavnom, bile prve čaše.

Gorenjci odoše široko koračajući.

Petrova misao je bila sva ukus i miris; kao neka papirna lađica poigravala je na mlazu porudžbina uspenušanih oko klopavice blagajne: dupli rum, malo mešano, ekspres, koka-kola, hladna, tri deci *merlota*; omissao bi svaku narudžbu i to je posle kazivao nepoznatom susedu, objašnjavajući mu:

— Kad se dugo srce jedan te isti smrad čoveku dođe milo što ih odjedanput sijaset ima pod nosom.

Koraci po hodniku. Tihi hod, papuče, da se ne ošteti državni pod. Zatvor i manastir. Zatvor.

Sused je posmatrao konobaricu; kroz izbuljene oči promicala je, verovatno, sanjarija o pripeći usred šume, kad se ispod žbuna rasprostire ležaj od paprati. Petar mu nije dao mira:

— Čekaj! Nešto ću da ti kažem. Oca moga oca otac...

— Polivaš! — strogo reče konjoliki.

— Ipak, to nije bilo ovde! Na sasvim drugom mestu, dakle bespredmetno. Ali, možda je slično, sve je moguće.

— Tačno! — potvrdi onaj tek tako, dok je u mislima, nema sumnje, lomio ugrijanu paprat.

— Vidim ja, pametan si ti čovek i sve ću da ti objasnim! Dakle: oca moga oca otac...

— Pradede.

— Ti one krajeve verovatno ne poznaješ... Slušaš li? E, vidiš, ja tamo nisam bio još od detinjstva. Onda smo putovali vozom i u sebe trpali tvrdo kuvana jaja. Oca moga oca otac...

— Pradede, družie;

Petar sasu piće u grlo, uši mu zaplamtale, nadimalo ga je sveto ogorčenje i on se obrecnu na suseda:

— Zašto ti, družie Ihaha, mene sistematski demantuješ, propravljaš, prepravljaj, diriguješ manipulišeš i, uopšte, sve to što spada pod jednu drugu reč, ti znaš već koju...?

Opsadnički oklop pogleda, okrugao. Železničar: ipak! Stanica s kokoškom: oh, pokojniku je nož bio u bedru, naše prvo kolonje, sedmi mesec trudnoće! Pored nje, šofer, pored šofera, u pozadini, blagajnica i tijara lakirane kose, a predi ogledalom, u svetlosti koja štipa za oči, vinjak *rubin i ramazoti*. Starčić kraj prozora: što se ne vidi, ne može nauditi. Časak mika, krkljao je automat za igranje.

I konjoliki ustade kao ona strana kojoj je najzad sinulo da od razumne reči nema vajde; obrisa penu piva s usnica i ponosno izjavi:

— Još jednom ti kažem: izvoli i klistiraj svoju babu, mene nećeš! Uopšte te ne poznajem, a trućaš sve same budalaštine! Hajde na spavanje! Zdravo!

— Zbogom! — tiho mu otpozdravi Petar.

To je bilo u jedanaest i petnaest. Video je aluminijumski sat nad šankom: za- blenuo se u nj da bi izbegao pogleda što su lepetali oko njega i, oklevajući, ponovo se spuštali: jata golubova. Druga Ihaha podavno više nigde nije bilo, kad mu je lavolika konobarca mrzovoljno donela još jedan *rubin*. Kaže se pradede, jasno. I njegova šarena kola. Koliko god je bio ogrezao u jaru i žestinu popijenog pića — klekovača je bila vatra, vinjak mrko-žut — koliko se god stresao pod navalom iskrivljeni sličica i visokofrekventnih zvukova, od prve reči o nje- mu, nepoznatu pradede mu je ipak, kao velika gusta senka, pokrivaio veći deo svesti. Bio